

І. Р. Кіндрат, Рівненський обласний інститут післядипломної педагогічної освіти

ФОРМУВАННЯ У ДОШКІЛЬНИКІВ ОСНОВ СВІТОБАЧЕННЯ В УМОВАХ ІНТЕГРОВАНОГО ОСВІТНЬОГО ПРОЦЕСУ

Кіндрат І. Р.

Формування у дошкільників основ світобачення в умовах інтегрованого освітнього процесу

У статті розкрито шляхи впливу на формування у дошкільників основ світобачення через інтеграцію змісту освіти та видів діяльності дітей. Розглянуто світоглядний компонент тематичних циклів на основі аналізу змістових інтеграційних взаємозв'язків. Запропоновано метод інтелектуальних карт як один із шляхів пізнання, розуміння і засвоєння дитиною цілісної картини світу.

Ключові слова: інтеграція, світобачення, інтелектуальна карта.

Киндрат И. Р.

Формирование у дошкольников основ мировидения в условиях интегрированного образовательного процесса

В статье раскрыто влияние на формирование у дошкольников основ мировидения через интеграцию содержания образования та видов деятельности детей. Рассмотрен мировоззренческий компонент тематических циклов на основе анализа смысловых интеграционных взаимосвязей. Предложен метод интеллектуальных карт в качестве одного из путей познания, понимания и усвоения ребенком целостной картины мира.

Ключевые слова: интеграция, мировоззрение, интеллектуальная карта.

Визнання самоцінності дошкільного дитинства і розуміння його як першого, дуже важливого та цілком самостійного етапу становлення особистості вимагає подальшої корекції системи дошкільної освіти з орієнтацією на пріоритет особистісного розвитку дитини, формування в неї свідомого, ціннісного ставлення до навколишньої дійсності, забезпечення умов для її духовного зростання. В період дошкільного дитинства формується базис особистісної культури, відповідної загальнолюдським духовним цінностям, та

зкладається фундамент світобачення дитини. Особистісним новоутворенням дошкільного віку, як зазначає О. Кононко, є дитячий світогляд. Важливим показником життєвої компетентності дошкільника, його життєздатності, спроможності правильно орієнтуватися в життєвих реаліях та допомагати собі розв'язувати проблеми є оптимістичне світобачення [4]. В дошкільному віці у кожної дитини починає складатися своя власна картина оточуючого світу та самої себе. Успішність її становлення залежить від того, наскільки органічною буде здійснювана дорослим допомога дитині у «примірюванні» світу, який постійно розширюється, до її невеликого життєвого досвіду, які переживання і почуття викликає в дитини входження у новий світ.

Актуальність нашого дослідження зумовлена потребою пошуку таких науково-педагогічних засад організації освітнього процесу в дошкільному закладі, які були б середовищем особистісного розвитку дитини та забезпечували б формування у дітей цілісної картини світу. Одним з ефективних шляхів розв'язання цього завдання є побудова освітнього процесу на інтеграційних засадах. Зазначимо, що концептуальні положення Базового компонента дошкільної освіти в Україні розглядають інтеграцію змісту дошкільної освіти як провідну ідею в його реалізації.

Метою цієї статті є визначення найбільш ефективних засобів впливу на дитяче світобачення в умовах інтегрованого освітнього процесу, як такого, що забезпечує формування у дитини цілісної картини світу. Аспект формування світобачення дітей дошкільного віку розглядається в дослідженнях ряду науковців як складова дитячої субкультури (Н. Іванова, Л. Варяниця, О. Кононко, В. Кудрявцев, М. Осоріна, В. Слободчиков, Н. Головіна та ін.). В дослідженнях Н. Гавриш висвітлюється відображення в мовленнєвій діяльності дошкільників особливостей світорозуміння, системи світобачення, яка поєднує в собі сукупність уявлень, смислових відношень, що охоплюють основні сторони взаємодії дитини зі світом [2]. Питання формування у дошкільників картини світу, елементарної світоглядної позиції ґрунтовно розглядається в працях О. Кононко [4]. Зокрема, вона наголошує, що картина, або образ світу, є

відображенням внутрішнього погляду дитини на довкілля та саму себе, що безпосередньо пов'язаний із системою її цінностей, з тим, що має для неї особливе значення, набуло особистісного смислу. Навчально-розвивальний курс «Філософія для дітей», покликаний допомогти дитині зрозуміти закони та правила навколишнього світу, розроблено Н. Гавриш та О. Ліннік [1]. Програма цього курсу реалізується через систему занять, спрямованих на пізнання законів, правил та найголовніших цінностей життя. Альтернативний курс з філософії для дітей, який ґрунтується на використанні творів В. Сухомлинського, розроблено педагогами ДНЗ «Ялинка» м. Бровари [5]. Таким чином, питання формування основ дитячого світобачення є предметом і наукових досліджень, і практичних пошуків. Ми, в свою чергу, маємо на меті представити цей важливий аспект освітньої діяльності дошкільного закладу крізь призму інтегрованого підходу до організації освітнього процесу.

Звертаючись до інтеграційних засад побудови освітнього процесу, зазначимо, що проблема інтеграції не є новою в сучасній освіті, вона була предметом уваги педагогів впродовж багатьох століть. Так, ще Я. А. Коменський наголошував, що зв'язки між знаннями, що подаються дітям, мають засновуватися не на простому обміні інформацією з різних галузей знань, а на глибоких внутрішніх взаємозв'язках, які існують між явищами та об'єктами. «Усе, що перебуває у взаємозв'язку, необхідно викладати у цьому ж взаємозв'язку, – писав Коменський, – незалежно від того, з якого джерела походять ці знання: суто наукового, виробничого чи життєвого досвіду» [3:627].

Глибоке обґрунтування значної ролі інтеграційних процесів в освіті зробив К. Д. Ушинський, який стверджував, що окрім спеціальних понять, що належать окремим наукам, є поняття, спільні для багатьох, а деякі й для усіх наук. Дидактично обґрунтувавши інтеграційні зв'язки, він вважав, що розумна система знань дає можливість мобілізувати їх у певній ситуації та використати у практичній діяльності [7:232]. Застосування принципу інтеграції змісту освіти в сучасному дошкільному закладі сприяє тому, що дитина оволодіває не

стільки знаннями з окремих галузей, скільки цілісними знаннями про життя, світ, у якому вона живе, природу, людей, саму себе. Це все і складає світобачення дитини, тобто стає сукупністю образів, уявлень, переживань, ідей і понять, через які вона визначає сутність світу, своє ставлення до нього і в такий спосіб – своє призначення, смисл свого життя – звичайно, домірно до свого віку і можливостей.

Тлумачення поняття «образ світу» пов'язується науковцями з розвитком пізнавальної сфери, результатом будь-якого пізнавального акту. Отже, щоб побудувати точний і достовірний образ світу, слід організувати спеціальну діяльність спостереження, пізнання, оцінки здобутої інформації, її обговорення з іншими, відображення в художніх образах (О. Кононко). Тобто, це не може стати результатом короткочасної спеціально організованої навчальної діяльності (наприклад, заняття), це потребує значно більшого часу, присвяченого різним видам пізнавальної (і не лише пізнавальної) діяльності, це потребує, зрештою, філософствування, та, враховуючи особливості мислення дошкільників, певного унаочнення. Мова йде про те, що, якщо ми ставимо за мету сприяти формуванню у дитини «образу світу», то маємо вийти за рамки звичного предметного планування та аналогічної шкільній моделі освіти.

О. Кононко підкреслює, що саме грамотна організація дорослим простору пізнання дошкільником світу допомагає йому зрозуміти життя у всій красі його цінностей, значень, смислів. Отже, необхідно знайти відповідь на те, яким має бути сам простір пізнання та його організація, і якою мірою інтегрований підхід до організації освітнього процесу може стати запорукою формування основ світобачення дитини, формування у неї цілісної картини світу.

Модель планування та організації освітнього процесу на інтеграційних засадах, з урахуванням методичних розробок та рекомендацій Н. Гавриш, склалась та успішно функціонує в Рівненському навчально-виховному комплексі №1, забезпечуючи взаємопов'язаність різних елементів освітнього процесу як основи для формування у дітей цілісної картини світу. Реалізація цієї моделі дає змогу забезпечити не просту передачу знань, досвіду, вмінь та навичок, а

спрямовує діяльність педагога та дітей на розширення інформаційно-пізнавального поля, що об'єднує різні галузі знань і допомагає досягнути взаємопов'язаність всього у світі.

Означимо деякі особливості організації освітнього процесу в дошкільному закладі на засадах інтеграції, водночас простеживши їх вплив на формування дитячого світобачення.

Насамперед – це **тематичний підхід** до планування освітнього процесу, який реалізується через систему тематичних циклів.

Тематика, навколо якої розгортається спільна діяльність вихователів та дітей упродовж певного часу (тиждень, рідше – два тижні), орієнтована на пізнання оточуючого світу, людей та стосунків, правил життя. Вже сама назва тематичного циклу спонукає до заглиблення в суть цього поняття, до пошуку асоціацій та взаємозв'язків в різних галузях оточуючого світу, тобто підводить до одного з головних законів життя: все у світі взаємопов'язано. Назвемо лише деякі теми: «Веселковий світ», «Звуки навколо нас», «Такі різні дороги», «Рух навколо нас», «Дорога добра», «Порядок», «Правила для всіх», «Світ – це ми. Закони взаємин», «Таємниці книжкового дивосвіту», «Спогади про літо», «Що ми вміємо та можемо» та інші.

Будь-яка тема, яка проживається разом з дітьми, містить світоглядний компонент – причому, не просто в окремих темах занять чи бесід з дітьми, а в самому підході до визначення змістового поля, яке буде пропонуватись дітям. Наприклад, найпростіша, на перший погляд, тема «Сім'я», розглядається у таких взаємозв'язках:

- сім'я – це родина, спільнота найрідніших людей; кожен у сім'ї має свої обов'язки, кожен – особливий, але в той же час є залежним від інших і відповідальним за інших; сім'я тримається на любові!

- наша група – це також наша сім'я, зі своїми традиціями, правилами: порядок, обов'язки, взаємодопомога, турбота один про одного, спільні справи...

- пташині та кудлаті сімейки – це також тема для обговорення, адже і в природі, в тваринному світі існують «сімейні» закони та правила, і найперше – турбота та піклування старших про менших...

- «казкові сімейки» (за мотивами казок) також мають приклади, що ілюструють закони сімейного співжиття: в казці «Котик і півник», наприклад, бачимо і розподіл обов'язків, і турботу про спільне господарство та один про одного, і, нарешті, порятунок з біди...

- ще один аспект «сімейної» теми, зовсім незвичний – це «сімейки», які оточують нас у повсякденні: сімейки звуків-букв-слів... чисел-цифр-фігур... іграшок-меблів-посуду і т.д. Ці незвичайні «сімейки» ілюструють загальну властивість поняття «сім'я» – це спільність (людей, ознак, властивостей, предметів тощо), а також основний закон сім'ї – бути разом!

При такому підході до кожної теми є можливість глибокого проникнення в суть понять та знаходження таких взаємозв'язків, які за звичайного, «предметного» поділу галузей знань не помічаються і не встановлюються. Таким чином формується цілісне уявлення дитини про людей, суспільство, природу, культуру, предметне довкілля. Це – шлях підвести дітей до елементарного розуміння загальних законів буття, взаємозв'язку усього суттєвого. Так, за висловом О. Кононко, складається сукупність життєвосмислових знань про світ, які визначають світорозуміння дошкільника, а на основі цих знань виробляється звичка поводитися певним чином у різних життєвих ситуаціях, формується індивідуальний життєвий досвід [4].

Наведемо ще один приклад змістових інтеграційних взаємозв'язків – в межах тематичного циклу «Такі різні дороги». Окреслюючи змістове поле даної теми, виділяємо такі його складники:

- дорога – це шлях, і дороги бувають різними: прямими-кривими-хвилястими..., міськими-сільськими-лісовими..., вузькими-широкими..., наземними-морськими-повітряними..., безпечними-небезпечними...

- дороги бувають казковими: лісова стежинка чи широкий шлях, в кожній казці – своя доріжка або навіть роздоріжжя... куди приводять героїв казкові дороги?

- дорога в житті людини – як життєвий шлях: вона наповнюється подіями, буває довгою, багатою на події, зустрічі, справи, буває радісною і щасливою... Хто допомагає людині йти її життєвою дорогою?..

- незвичайні дороги – це дороги мандрівників, дороги до нових країв і нових відкриттів;

- дороги в світі природи – також особливі: які вони? куди ведуть? що ми візьмемо з собою в подорож? з ким зустрінемося на лісових доріжках?...

- у кожної дитини є свої дороги: до дитячого садка та додому, до бабусі... до магазину... в парк та на море... З якими емоціями пов'язані ці дороги? З якими людьми? І т. ін.

В наведених прикладах ми бачимо, як просте та звичайне, на перший погляд, поняття знаходить своє відображення у різних сторонах життя дитини, як пов'язується з її невеликим поки що життєвим досвідом та розширює межі пізнання. Це актуалізує в дитини той образ світу, що вже існує, та водночас уточнює, розширює, вносить корективи в цей дитячий образ світу, дає можливість дошкільнику пов'язати нову інформацію з власними життєвими враженнями.

Ілюструючи змістовий компонент реалізації принципу інтеграції в освітньому процесі дошкільного закладу, зазначимо, що водночас інтегруються і різні види діяльності дітей. Так, освітній процес, побудований на засадах інтеграції, передбачає не тільки і не стільки систему організованих занять, метою яких є реалізація певного пізнавального змісту. Найголовнішим є те, що весь період проживання кожної теми наповнюється різними видами діяльності дітей – пізнавальної, мовленнєвої, художньо-продуктивної, театралізованої, рухової та ігрової, які об'єднуються ідеєю пошуку взаємозв'язків ключових понять теми у навколишньому світі та у власному досвіді дітей. У різних видах і формах організації діяльності дітей педагоги створюють умови для

максимальної реалізації пізнавальної активності дітей, передбачають елементарні форми власної роботи дітей над образом світу, наповнюють діяльність дітей емоціями та стимулами до пошуків та відкриттів. Окрім того, кожного дня планується одне групове інтегроване заняття з пріоритетом певного пізнавального змісту (інтелектуально-мовленнєвого, соціально-природничого чи логіко-математичного), в якому відображаються ключові ідеї теми. Для прикладу наведемо план-схему тематичного циклу «Сім'я», де вказуються тематика інтегрованих занять, орієнтовний зміст художньо-продуктивної діяльності та форма завершення тематичного циклу.

Сім'я (молодший дошкільний вік)

Тематика інтегрованих занять

«Сім'я і дім» (соціально-природничої тематики). *Зміст й основні форми роботи.* Полілог «Сім'я». Родина, правила життя в сім'ї. Обов'язки членів родини. У родині всі працюють. Сім'я - це сім різних Я (кожен – особливий, неповторний). Турбота, піклування один про одного. Наш дім – який він? (затишний, теплий, сонячний...). Що об'єднує родину? (любов).

«Пташині та кудлаті сімейки» (соціально-природничої тематики). *Зміст й основні форми роботи.* У кожного є сім'я. Правила життя в природі. Турбота та піклування (кішка та кошенята, пташині сімейства...). Розгляд ілюстрацій. Для чого є батьки? Чи можуть діти бути без батьків? Рольові ігри-вправи.

«Казкові сімейки» (пріоритет – інтелектуально-мовленнєвий). *Зміст й основні форми роботи.* На основі казок «Котик і півник», «Ріпка» – суть в тому, що кожна сім'я ґрунтується на любові, взаємодопомозі, турботі один про одного. Розігрування фрагментів казок.

Різні сімейки («сімейки» предметів, фігур, слів). Класифікація, узагальнення. Лексичні вправи.

«Різні сімейки» (пріоритет – логіко-математичний). *Зміст й основні форми роботи.* Слова – «родичі», «сімейки» чисел, букв, слів. Групування множин, порівняння. Узагальнюючі поняття. Логічні завдання «Хто зайвий».

Сенсорні ігри: «Склади букет за кольором», «Склади букет з геометричних фігур».

«Дитячий садок – наша велика сім'я» (пріоритет – інтелектуально-мовленнєвий). *Зміст й основні форми роботи.* Наша група – це наша сім'я. Наші правила. Скільки нас? Хто більший – менший? Хто важливіший? Кожен – особливий. Наші таланти. Що ми всіємо разом? Що я вмю сам? Ігри-імітації. Малювання долоньками – «мій портрет» – та створення колективного «портрету групи».

Художньо-продуктивна діяльність може бути реалізована у вигляді колажу «Пташині та кудлаті сімейки» (чи книжечки); колажу «Портрет групи», створенні подарунка мамі з татом (ліплення), або виготовленні домашніх улюбленців» (аплікація).

Форма завершення циклу

Розвага «Мама, тато, я – дружна сім'я» або «Веселе чаювання: ми всі – одна велика сім'я».

Процес відкриття дітьми дошкільного віку істини потребує обов'язкового унаочнення. І тут найбільше стає в нагоді **метод** складання **інтелектуальних карт** або карт розумових дій (визначення Т. Б'юзена). Методичні орієнтири використання цього методу в роботі з дітьми дошкільного віку пропонує Н. Гавриш, зокрема, і в реалізації курсу «Філософія для дітей» [1].

Інтелектуальні карти – це метод і спосіб пізнавальної діяльності, засіб впливу на картину світобачення через унаочнення, символізацію, схематично-художнє відображення смислових взаємозв'язків суттєвих для розуміння понять. Така карта відображає суть, смисл певної теми. Окреслює коло тих понять, які асоціативно пов'язані з ключовим поняттям теми. Показує взаємозв'язки ключового поняття з іншими в більш широкому вимірі, торкається глибинного, філософського смислу певних понять на доступному дітям рівні. В інтелектуальну карту закладається і пізнавальний зміст, який реалізовується в різних видах спільної діяльності вихователів та дітей. Така карта складається за активної участі дітей, з обов'язковим коментуванням, з

доповненнями та включенням під час колективного обговорення карти у різні види діяльності (малювання-аплікація, імітація-театралізація, виконання певних завдань тощо). Як зазначає Н. Гавриш, інтелектуальна карта дає змогу майже на кожне поняття дивитися крізь призму його міжсистемних зв'язків, вони стають для того, хто навчається, наочними, очевидними. Таким чином, використання інтелектуальних карт в роботі з дошкільниками є одним із шляхів пізнання, розуміння і засвоєння дитиною цілісної картини світу. Власне, життєдіяльність дітей в процесі реалізації тематичного циклу розгортається на основі складання таких карт – чи до всієї теми, чи до окремого її відгалуження, чи до окремого заняття...

Представимо для прикладу інтелектуальну карту до теми «Сім'я» (рис.1).

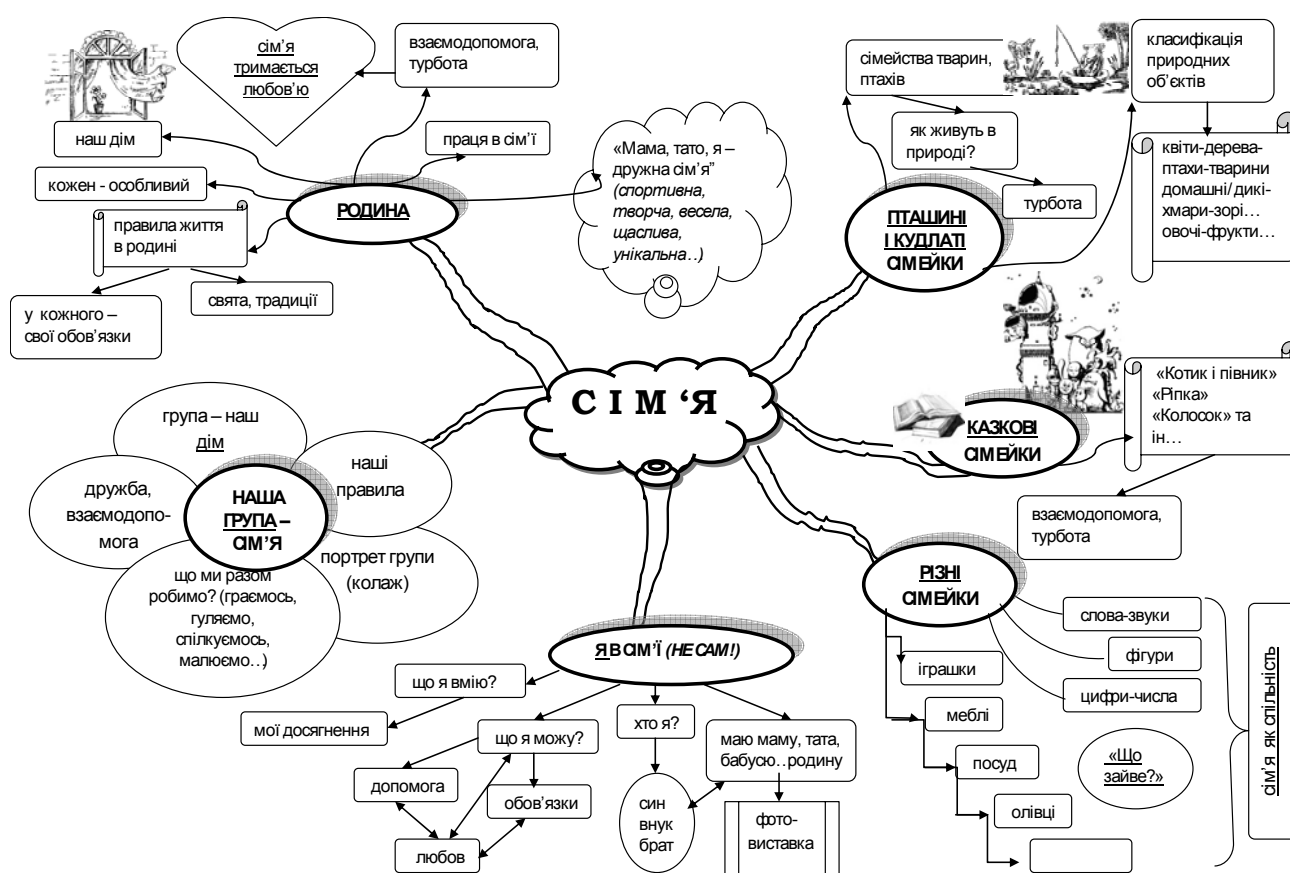

Рис.1. Інтелектуальна карта до теми «Сім'я»

На наш погляд, для забезпечення позитивного впливу на формування основ світобачення дитини також мають враховуватися наступні положення:

- В дослідженнях науковців зазначається, що дітям дошкільного віку властиві високі пізнавальні потреби. Зокрема, багато запитань, які ставлять дошкільники дорослим, є світоглядно-філософськими: «Звідки я взявся?», «А що відбувається на небі? А може, хмари в небі – це кораблі? А небо – це море?» Та й висновки, які лунають з уст малюків, свідчать про те, що вони опановують широку картину світу і на елементарному рівні здатні розуміти загальні закони буття («Коли я виросту, я буду справжньою мамою», «Коли я народжу маленьке дитятко, то буде нове життя»). Обговорення таких та інших життєво важливих тем та запитань можливе у формі найкращої природної взаємодії дорослого з дитиною – у формі діалогу. Пізнавальні діалоги, як зазначають Н. Гавриш, О. Ліннік, є ефективним методом формування філософських, а отже, світоглядних знань. Тому така форма пізнавальної діяльності є органічною під час реалізації кожного тематичного циклу, вона є частиною щоденного буття дітей.

- Важливою у формуванні дитячого світобачення є думка про те, що світоглядні уявлення і поняття формуються через діяльність, вчинок, і саме тому дуже важливим є включення дітей в ситуації проживання нового знання – в імітаційній грі, уявній ситуації, реальному житті. Це все – також складова інтегрованого освітнього процесу.

- Невичерпним джерелом впливу на формування світобачення дитини є літературні твори. Кожна тема, що проживається дітьми, наповнюється творами відповідного змісту, органічно пов'язаними з загальною ідеєю. Найважливішим у цьому аспекті є вміння педагога через спільне з дітьми осмислення й обговорення донести до розуміння дітей те зерно істини і мудрості, яке містить запропонований твір.

- Цікавим напрямком у подоланні дитячого егоцентризму (як зазначав відомий психолог Жан Піаже, егоцентризм, тобто сприйняття картини світу лише з власної позиції, природно властивий дітям дошкільного віку) є

розвивальні ігри-заняття курсу «Ознайомлення з просторовими відношеннями», які є частиною інтегрованого освітнього процесу і органічно вплітаються в реалізацію тематичних циклів. Через наочно змодельовані ситуації діти переконуються, що з різних вихідних положень простору можна бачити, сприймати різні картини (так, знаходячись в одній кімнаті, але в різних місцях, кожна дитина бачитиме дещо іншу картину). Важливим є формування у дитини вміння поставити себе на місце іншого, і в такий спосіб зрозуміти, що один і той самий простір можна сприймати і бачити по-різному. Так дітей підводять до думки, що і погляд на певні життєві ситуації у різних людей може бути різним.

Пам'ятаючи про важливість формування у дошкільників оптимістичного світобачення, прагнемо в щоденному бутті, у спілкуванні та спільних справах виховувати у дітей радісне світовідчуття, впевненість у досягненні успіху, довіру до довкілля та до власного досвіду. Занурюючись у проживання кожного тематичного циклу, стаючи активними учасниками взаємодії дорослих та дітей, опановуючи таємниці світу природи, світу людей та свого власного внутрішнього світу, дитина формує своє світобачення – образ світу, в якому вона стає успішною, впевненою і, за висловом С.Соловейчика, внутрішньо вільною для власної самореалізації.

Література

1. **Гавриш Н.В.** Цікава філософія для дітей: методичний посібник для творчих педагогів і батьків дітей дошкільного й молодшого шкільного віку / Н. Гавриш, О. Ліннік. – К.: Шк. світ, 2011. – 128 с.
2. **Гавриш Н.В.** Відбиття в мовленні дошкільників особливостей світорозуміння / Н. Гавриш // Дошкільна освіта. – 2010. - № 2. – С 42–47.
3. **Коменский Я. А.** Избранные педагогические сочинения. – М. : Просвещение, 1955. – 627 с.
4. **Кононко О.** Перехідний період: самовизначення, зміна орієнтирів і пріоритетів / О. Кононко // Дошкільне виховання. – 2009. – №1. – С. 5–9.

5. **Соловейчик С.Т.** Человек свободный // Первое сентября. – 2010. – № 13.

6. **Тоцька Т.П.** Філософія для дітей та дорослих за літературними творами В.Сухомлинського / Т.Тоцька. – К. : Шк. світ, 2010. – 128 с.

7. **Ушинський К. Д.** Вибрані педагогічні твори: У двох томах. Т.2. Проблеми російської школи / Склав і підг. Е. Д. Дніпров. – К. : Рад. шк., 1983. – 360 с.

Kindrat I.R.

Forming for the preschool children the bases of attitude through integration of maintenance of education

In the article the ways of influence are exposed on forming for the preschool children of bases of attitude through integration of maintenance of education and types of a children's activity. A world view component to thematic basis of analysis of semantic integration is considered. The method of mind-maps as one of ways of cognition, understanding and mastering of integral picture of the world a child is offered.

Key words: integration, attitude, mind-maps.

Відомості про автора

Кіндрат Інна Ростиславівна – вихователь-методист Рівненського навчально-виховного комплексу №1, старший викладач кафедри корекційної освіти Рівненського обласного інституту післядипломної педагогічної освіти.

Стаття надійшла до редакції 17.09.2012 р.

Прийнята до друку 28.09.2012 р.